

Миљан МИЛКИЋ*

Институт за стратегијска истраживања
Универзитет одбране
Београд

ШКОЛОВАЊЕ ПОДОФИЦИРА У ВАЗДУХОПЛОВНОЈ ПОДОФИЦИРСКОЈ ШКОЛИ У КРАЉЕВУ (1945–1973)

Апстракт: У чланку се анализира историјат Ваздухопловне подофицирске школе у периоду од њеног формирања 1945. године до 1973. када је школа престала да ради. Школа је више пута мењала своје седиште и назив, као и специјалности за које је обучавала ученике. Формирана у Новом Саду 1945, школа је убрзо предислоцирана у Краљево, затим у Рајловац и коначно враћена у Краљево. Ваздухопловна подофицирска школа радила је и развијала се у складу са државном политиком и друштвеним процесима у комунистичкој Југославији. Аутор анализира школовање појединих класа ученика и указује на специфичности сваке појединачне класе. Чланак је писан на основу необјављене архивске грађе из Војног архива, објављених нормативних докумената, литературе и сећања савременика.

Кључне речи: војно школство, подофицирске школе, Краљево, Рајловац, Ваздухопловна подофицирска школа, ваздухопловни специјалисти.

У духу доследне политике дисконтинуитета и раскида с искуствима организовања војног школства пре Другог светског рата, у марту 1945. године у Генералштабу Југословенске армије вођена је расправа о школовању војних старешина.¹ Предложено је формирање Војне академије, формирање стручних школа родова војске и струка, као и да се школовање кадра оствари убрзаним оспособљавањем официра кроз кратке курсеве до четири месеца и допунским школовањем до две године. Изградња војношколског система у периоду од 1945. до 1948. полазила је од модела совјетских војних школа.² Совјетски војни

* miljan.milkić@mod.gov.rs

¹ Đorđe Stanić, *Vojno školstvo JNA*, Београд 1986, 53.

² Obrad Bjelica, *Vojna akademija Kopnene vojske 1944–1984*, Београд 1983, 79, 87. Ђ. Stanić, *Vojno školstvo JNA*, 51.

инструктори били су у знатном броју присутни у југословенским војним школама, југословенске старешине школовале су се у Совјетском Савезу, а совјетска војна литература превођена је за потребе југословенских војних школа.³

У вези с радом јединица и установа Ратног ваздухопловства након Другог светског рата потребно је навести да је наредбом министра народне одбране од 10. августа 1945. изведена њихова прва послератна реорганизација.⁴ Током 1949. године напуштен је совјетски модел школовања, али није уследио знатнији напредак јер, како се наводи, почело је „враћање нашем, изворном искуству из НОР-а“.⁵ С циљем рационалног и економичног школовања војног кадра, у наредним годинама формиран су школски центри и обједињене поједине школе. Тако су и у Ратном ваздухопловству формиран Ваздухопловни школски центар у Мостару (1952), Ваздухопловнотехнички школски центар у Рајловцу (1953) и Ваздухопловни школски центар везе у Краљеву (1953).⁶

Након што су 1954. године у систем уведени радар за мерење висине (AN/TPS-10D), чиме су јединице ратног ваздухопловства оспособљене за прикупљање информација о ситуацији у ваздушном простору с намером навођења ловачке авијације, у школским центрима у Краљеву и Рајловцу почело је школовање радаришта за потребе система ВОЈИН.⁷ У школској 1966/67. години било је 15 подофицирских школа, шест војних академија, шест виших војних академија, Ратна школа и преко 100 школа и курсева за усавршавање, преобуку и преквалификацију старешинског кадра.⁸ У школској 1967/68. години било је десет војних академија.⁹ Седишта војних школа била су у 16 гарнизона широм Југославије, а највећи број њих био је у Београду, Сарајеву и Задру.¹⁰

На основу анализа школовања, на седници Војног савета 27. децембра 1968. усвојено је решење о изменама у школском систему ЈНА (*Одлука о школском систему ЈНА*).¹¹ Прешло се на четворогодишње школовање, признавање подофицирским школама ранга средњих стручних школа у грађанству и подизање наставе у војним академијама на факултетски ниво.¹² Изведено је

³ Dušan Vukadinović, Glišo Vejnović, *Centar visokih vojnih škola JNA „Maršal Tito“ 1942–1982. Monografija oficirske škole Vrhovnog štaba NOV i POJ, Više vojne akademije JNA i Centra Visokih vojnih škola – škole narodne odbrane i Komandno-štabne akademije Kopnene vojske*, Beograd, 1983, 84, 85. Đ. Stanić, *Vojno školstvo JNA*, 50. Bojan Dimitrijević, *Jugoslovenska armija 1945–1954. Nova ideologija, vojnik i oružje*, Beograd 2006, 240.

⁴ *Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana*, Beograd 1989, 46, 47.

⁵ Đ. Stanić, *Vojno školstvo JNA*, Beograd 1986, 52.

⁶ *Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana*, 316.

⁷ Isto, 84. Ljubomir Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, *Glasnik Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane* 5–6 (1987) 8.

⁸ Đ. Stanić, *Vojno školstvo JNA*, 139.

⁹ Isto, 368.

¹⁰ Isto, 141.

¹¹ Isto, 161, 162.

¹² *Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana*, 317.

груписање школа које припремају кадар за Ратно ваздухопловство и противваздушну одбрану у школским центрима у Задру и Рајловцу, а за највише облике школовања у Београду. Усвајањем *Закона о војним школама и научноистраживачким установама ЈНА* 1973. године, десиле су се значајне промене у војном школству ЈНА.¹³ У оквиру унапређења школског система, значајна новина била је трансформација подофицирских школа у средње војне школе. У Ратном ваздухопловству и противваздушној одбрани формирана је Ваздухопловнотехничка средња војна школа у Рајловцу, с више смерова.¹⁴

Када говоримо о формирању и раду ваздухопловне подофицирске школе у Краљеву, током истраживања јавља се недоумица која је изазвана разликом између података који се могу пронаћи у Војном архиву и чињеница које у разним пригодним текстовима наводе војне старешине на основу својих сећања. Додатни проблем представља недостатак научне литературе и фрагментарно навођење чињеница о раду подофицирске школе у Краљеву.

Ваздухопловна подофицирска школа формирана је наредбом Врховног штаба Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије Пов. број 36 од 3. фебруара 1945. године.¹⁵ Школа је формирана са задатком да школује ваздухопловно-технички кадар за потребе јединица Ратног ваздухопловства. Наредба о формирању прочитана је у Белој Цркви пред постројеним омладинским батаљонима, из којих је и одабрана група ученика за 1. класу школе.¹⁶ Одабрани ученици упућени су у Нови Сад где је 17. фебруара 1945. године отпочело школовање. У вези с дислоцирањем Ваздухопловне подофицирске школе из Новог Сада у Краљево на лето 1945. године, долазимо до првог неслагања у хронологији дешавања. Наиме, у литератури се наводи да је Ваздухопловна подофицирска школа 29. јула 1945. премештена у Краљево, где су постојали знатно бољи услови за рад.¹⁷ Такође, наилазимо на податак да је у Краљеву Ваздухопловна подофицирска школа 1. јула 1945. године променила назив у Прва ваздухопловна школа специјалиста Команде Ваздухопловства Југословенске армије.¹⁸ У тренутку када је изведена већ поменута реорганизација од 10. августа 1945. године, у Краљеву су биле смештене Команда аеродрома и Прва ваздухопловна школа специјалиста.

¹³ *Službeni vojni list*, br. 11 (1970) 337–350. *Ratno vazduhoplovstvo i protivvazдушna odbrana*, 317.

¹⁴ *Ratno vazduhoplovstvo i protivvazдушna odbrana*, 317.

¹⁵ Лј. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 6.

¹⁶ Boško Milutinović, „Trideset godina Srednje vazduhoplovnotehničke škole“, *Glasnik RV i PVO* (mart–april 1975) 66. Лј. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 6.

¹⁷ Bojan B. Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo 1942–1992*, Beograd 2006, 392. Лј. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 6. B. Milutinović, „Trideset godina Srednje vazduhoplovnotehničke škole“, 66.

¹⁸ B. Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo*, 392. *Ratno vazduhoplovstvo i protivvazдушna odbrana*, 46. Лј. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 6.

Крајем марта 1946. изведена је нова предислокација Прве ваздухопловне школе специјалиста с аеродрома Краљево на аеродром Рајловац.¹⁹ Предислокација је завршена 1. априла 1946. године.²⁰ У Краљевоу је тада остала Команда аеродрома, која је прихватила тек формирану Дисциплински курс Команде ваздухопловства на коме се обучавало око 110 подофицира општевојне специјалности.²¹ Предислоцирањем подофицирске школе из Краљева у Рајловац настала је Ваздухопловна подофицирска механичарска школа, која је новембра 1947. преименована у Ваздухопловну подофицирску механичарску школу и у њој су школовани механичари-подофицири свих специјалности за основно одржавање авиона.²² Прва ваздухопловна школа специјалиста је 1947. предислоцирана из Рајловца у Краљево и издвојена из Ваздухопловне подофицирске механичарске школе.²³

У Рајловцу је у саставу Ваздухопловне подофицирске механичарске школе од октобра 1946. до 30. септембра 1947. радила Школа младих авио-специјалиста која је обучила три класе војника за ваздухопловство. Године 1965. преименована је у Ваздухопловнотехничку подофицирску школу.²⁴

У првој половини 1947. године наредбом коју су потписали командант ваздухопловства генерал-мајор Зденко Улепич и политички комесар пуковник Милија Станишић, у Краљевоу је формирана Друга ваздухопловна школа специјалиста.²⁵ Наредба је прочитана пред постројеним ученицима на аеродрому Рајловац, али постоји неслагање да ли је то било 14. фебруара или половином априла 1947. године.²⁶ Известан број ученика друге класе радио-механичарске специјалности, као и наставника и других старешина, прекомандован је у новоформирану школу у Краљевоу. Уз наредбу, наведена су и материјална средства која се издвајају из рајловачке школе и упућују у Краљево.²⁷ Као датум формирања Друге ваздухопловне школе специјалиста наводи се 1. април 1947.

¹⁹ Lj. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 6.

²⁰ Bojan B. Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo*, 392. Lj. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 6.

²¹ Lj. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 6.

²² B. Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo*, 392. B. Milutinović, „Trideset godina Srednje vazduhoplovnotehničke škole“, 66. *Ratno vazduhoplovstvo i protivvazдушna odbrana*, 45.

²³ B. Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo*, 392.

²⁴ Isto.

²⁵ Lj. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 6.

²⁶ Љубомир Крстић у свом тексту наводи оба датума, док Обрад Коњевић, Озрен Радишић и Љубомир Крстић у заједничком чланку наводе да је Друга ваздухопловна школа специјалиста за школовање кадра везе на аеродрому Краљево почела да ради фебруара 1947. године. Lj. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 6. Obrad Konjević, Ozren Radišić, Ljubomir Krstić, „Od vazduhoplovnotehničkog učilišta do visokoškolske ustanove“, 2.

²⁷ Lj. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 6.

године.²⁸ Друга ваздухопловна школа специјалиста у Краљеву октобра 1949. добија нови назив Војна ваздухопловна школа специјалиста.²⁹ Према формацији Југословенског ратног ваздухопловства, у децембру 1949. године у Краљеву је радила Ваздухопловна војна школа специјалиста.³⁰

Један од кључних догађаја у историјату школе, њено спајање с Првом ваздухопловном школом специјалиста и Фото-школом из Панчева и формирање Ваздухопловне подофицерске школе везе, такође није могуће одредити хронолошки.³¹ Податак који је познат на основу увида у архивску грађу јесте да је школовање прве генерације ученика под новим називом Ваздухопловна подофицерска школа везе почело 1. новембра 1951. године.³² Пратећи континуитет школовања у Краљеву од 1945. године, била је то 7. класа подофицерске школе. Након формирања Ваздухопловног школског центра везе крајем 1953. године, Ваздухопловна подофицерска школа везе улази у његов састав.³³ Поред Ваздухопловне подофицерске школе везе, Ваздухопловни школски центар везе имао је у свом саставу и Ваздухопловну официрску школу везе и Курс за усавршавање подофицира везе.³⁴ Ваздухопловном подофицерском школом везе у различитим фазама њеног развоја, руководили су Виктор Бенедик, Милутин Вучелић, Никола Отовић и Јован Ускоковић.³⁵

У прву класу Ваздухопловне подофицерске школе специјалиста, која је своје школовање почела 17. фебруара 1945. године, а завршила 10. јула 1946. године, било је примљено 35 војника из јединица Југословенског ратног ваздухопловства.³⁶ У току школовања било је 10 одличних, 16 врло добрих и осам добрих, један ученик је отпуштен због слабог успеха.³⁷ Они који су школу завршили, добили су звање радио-механичар. На документу доступном у Војном архиву наводи се да је ово заправо „1. класа старијих специјалиста Краљево“.³⁸ Школовање 2. класе Ваздухопловне подофицерске школе специјалиста, у којој су била примљена 32 ученика, трајало је од 1. октобра 1945. до 1. октобар 1947.

²⁸ B. Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo*, 392.

²⁹ Lj. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 8.

³⁰ B. Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo*, 348.

³¹ Isto, 392.

³² Војни архив [=ВА], ЈНА, к. 1188, ф. 1. д. 2, *Елаборат о школовању од 7. до 11. класе Ваздухопловне подофицерске школе везе*.

³³ B. Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo*, 392. Lj. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 8.

³⁴ B. Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo*, 393.

³⁵ Lj. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 8. Ђорђе Станић наводи збирно начелнике (њих 20) свих средњих школа РВ и ПВО. Ђ. Stanić, *Војно školstvo JNA*, 286.

³⁶ ВА, ЈНА, к. 1188, ф. 1. д. 1, *Елаборат о школовању од 1. до 6. класе Ваздухопловне подофицерске школе везе*, 1. класа.

³⁷ Исто.

³⁸ Исто.

године.³⁹ Одличних ученика је било 13, врло добрих 17, добрих двојица ученика. У сачуваном Елаборату о раду школе није наведена национална структура.

Трећа класа Ваздухопловне подофицирске школе специјалиста, почела је школовање 1. децембра 1947. у Краљеву.⁴⁰ Примљено је 266 ученика, од којих су до краја школовања 1. децембра 1948. године 254 ученика оспособљена за следећа занимања: радио-телеграфиста (одличних 16, врло добрих 50, добрих 47), укупно 113; радио-механичара (одличних 13, врло добрих 30, добрих 17) укупно 60; телефонско-телеграфских механичара (одличних три, врло добрих девет, добрих 20), укупно 32; аерофотограметриста (одличних три, врло добрих осам, добрих пет, довољних два) укупно 18; синоптичара (одличних два, врло добрих 13, добрих 16) укупно 31. Једанаесторица ученика, од којих је један био осуђен на годину дана затвора, отпуштена су са школовања. Двојица аерофотограметриста имала су слаб успех.

Обуку ученика прве класе радио-телеграфског и радио-механичарског смера обављао је недовољан број наставника, углавном стручњака за везу. Због тога је одлучено да се међу најбољим ученицима прве класе одабере група најспособнијих радио-механичара и радио-телеграфиста који би били оспособљени за обуку нових класа ученика.⁴¹ Поред стручних предмета, ученици су имали општевојне предмете и политичку наставу. Крајем 1947. године Другој ваздухопловној школи специјалиста додељена је група совјетских инструктора, потпуковник Кардашевски, мајор Панов и капетан Сончек.⁴² Они су школу напустили у јуну 1948. године, непосредно пред објављивање Резолуције Информбироа. Знатан напредак у школовању постигнут је након што су у Другу ваздухопловну школу специјалиста распоређени официри радиотехничке и електротехничке специјалности који су завршили двогодишње школовање у Совјетском Савезу.⁴³

Истом наредбом којом је формирана Друга ваздухопловна школа специјалиста регулисано је и да настава за планираних 580 ученика у новоформираној школи почне 1. маја 1947. године.⁴⁴ Друга ваздухопловна школа

³⁹ Исто, 2. класа. На списку „2. класа старијих специјалиста“ наведена су имена ученика, без других личних података, осим успеха који су постигли. Љубомир Крстић наводи да је двогодишње школовање 2. класе, коју је чинило око 600 учесника рата, почело септембра 1945. године. Лј. Крстић, „40. годишњика формирања Друге ваздухопловне школе специјалиста“, 6.

⁴⁰ ВА, ЈНА, к. 1188, ф. 1. д. 1, *Елаборат о школовању од 1. до 6. класе Ваздухопловне подофицирске школе везе*, 3. класа. Љубомир Крстић наводи да је Друга ваздухопловна школа специјалиста примила 1. октобра 1947. на обуку око 250 питомаца треће класе. Иако је било предвиђено да обука траје две године, због потребе службе и новонастале ситуације 1948. класа је завршила за само 14 месеци. Лј. Крстић, „40. годишњика формирања Друге ваздухопловне школе специјалиста“, 7.

⁴¹ Лј. Крстић, „40. годишњика формирања Друге ваздухопловне школе специјалиста“, 7.

⁴² Исто.

⁴³ Исто.

⁴⁴ Исто, 6.

специјалиста у Краљеву имала је 32 ученика авио-радио-механичарске специјалности, који су издвојени из састава друге класе Ваздухопловне школе специјалиста у Рајловцу и поново враћени на школовање у Краљево.⁴⁵ Међу ученицима је било оних који су примљени из цивилства, али и учесника рата који су упућени из разних ваздухопловних јединица. Школовали су се за специјалности радио-телеграфисти, радио и авио механичари, телефонско-телеграфски механичари, телепринтеристи-морзисти, аерофотографи, фото-механичари, фото-лаборанти, метеосматрачи.⁴⁶ Ученици су у првој години рада школе били подељени у 17 одељења, а обука се изводила по 11 различитих програма. Од школске 1948. године настава се истовремено изводила у 39 одељења по 22 различита програма, док је 1949. број програма повећан на 24.⁴⁷ У другој половини 1947. и првој половини 1948. године за потребе хидрометеоролошке службе Југославије, при Другој ваздухопловној школи специјалиста одржана су два хидрометеоролошка курса за младиће и девојке из грађанства.⁴⁸

Први комплетни подаци о ученицима, укључујући и податке о националном саставу и социјалном пореклу, прикупљени су за полазнике 4. класе Ваздухопловне подофицирске школе специјалиста. Ова класа је своје школовање почела 15. фебруара 1948. и завршила 1. марта 1950. у Краљеву.⁴⁹ Од примљених 239 ученика, због болести су отпала тројица, због слабог успеха седморица, док су седморица ученика из разних разлога преведена у неке друге класе. Такође из разних разлога школовање није завршило 30 ученика, док је један ученик умро током школовања. Четврту класу Ваздухопловне подофицирске школе специјалиста укупно је завршио 191 ученик. У овој класи школовали су се радио-телеграфисти, укупно 101, и радио-механичари, укупно 90. Међу ученицима 4. класе је, поред очекиваног националног шаренила, знатне разлике било и у старосној доби, претходној школској спреми, као и социјалном пореклу. Уз напомену да недостају подаци за десетак ученика, убедљиво највише је било оних који су се изјашњавали као Срби, следе Хрвати, а затим Македонци, Словенци и Црногорци. У овој класи били су и по један Мађар, Бугарин и Турчин. У складу с овим подацима, највише ученика било је из Србије, затим Босне и Херцеговине, Хрватске, Македоније, Словеније и Црне Горе. И у школској спреми било је великих разлика. Било је оних с једним разредом основне школе, затим с два, три, четири, шест и осам разреда основне школе. Било је оних с једним разредом гимназије, затим, са два, три и пет разреда гимназије, с два и три разреда занатске школе, с два разреда

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Isto, 7.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ ВА, ЈНА, к. 1188, ф. 1. д. 1. *Елаборат о школовању од 1. до 6. класе Ваздухопловне подофицирске школе везе, 4. класа.*

пољопривредне, три разреда текстилне (овај ученик је завршио за радио-механичара), један разред трговачке, као и један ученик са четири разреда Трговачке академије, који се на крају оспособио за радио-механичара. У вези са социјалним пореклом, највише је било ученика сељачког порекла, затим радничког, и свега један ученик чији су родитељи били службеници. Оваква социјална структура, национални састав, као и претходно образовање били су типични за ученике свих војних школа у овом периоду.⁵⁰

Највеће разлике међу ученицима 4. класе Ваздухопловне подофицирске школе специјалиста биле су у старосној доби. Наиме, најмлађи ученик 4. класе је на почетку школовања 1948. године имао 16 година (Србин из Димитровграда). Неколико ученика имало је 17 и 18 година, док су најстарији ученици имали 27 година. Поред тога, била су заступљена скоро сва годишта између 16 и 27 година. С обзиром на то да до 1968. године, односно до Декларације са Седмнаесте седнице Централног комитета Савеза комуниста Босне и Херцеговине из фебруара 1968. године, у војним евиденцијама није навођено „Муслиман“ као нација, у овој 4. класи било је случајева да су као Срби евидентирани Хусно Нумановић, Сакиб Мујчић, Салих Марушић, затим је као Македонац наведен Аљи Ђабари и као Црногорац Мустафа Међедовић.⁵¹

У 5. класу Ваздухопловне подофицирске школе специјалиста примљено је 270 ученика који су своје школовање започели 1. децембра 1948. године.⁵² До 1. децембра 1950. школовање је завршило 213 ученика, који су оспособљени за радио-телеграфисте (58 ученика), телефонско-телеграфске механичаре (17), радио-механичаре (47), фото-лаборанте (12), фото-механичаре (14), аерофотографе (27), синоптичаре (38). Укупно је било 53 одличних ученика, врло добрих 93 и 67 добрих. Међу онима који нису завршили (57 ученика), било је оних који су школовање напустили због болести (осам) због слабог успеха (14), двојица ученика преведена су у другу класу, демобилисан је један ученик, један ученик је умро, док је школовање из разних разлога напустио 31 ученик. Национална структура ученика била је таква да је убедљиво највећи број био српске националности, следе затим Словенци, Црногорци, Хрвати, Македонци, Мађари, Русини, Муслимани и један Бугарин.

Школовање 304 ученика 6. класе Ваздухопловне подофицирске школе специјалиста трајало је од 1. новембра 1950. до 1. августа 1952. године.⁵³ Специјалности за које су ученици оспособљени биле су радио-телеграфиста (99 ученика), радио-механичар (68), телефонско-телеграфски механичар (17), аерофотограф (25) и фото-механичар (23). Од укупног броја уписаних, школу није

⁵⁰ B. Dimitrijević, *Jugoslovenska armija 1945–1954*, 242–244.

⁵¹ ВА, ЈНА, к. 1188, ф. 1. д. 1. *Елаборат о школовању од 1. до 6. класе Ваздухопловне подофицирске школе везе*, 4. класа. Ђ. Stanić, *Vojno školstvo JNA*, 356.

⁵² ВА, ЈНА, к. 1188, ф. 1. д. 1. *Елаборат о школовању од 1. до 6. класе Ваздухопловне подофицирске школе везе*, пета класа.

⁵³ Исто, 6. класа.

завршило 50 ученика. Двојица због болести, петорица због слабог успеха, један је преведен у нижу класу, један демобилисан, 41 ученик није завршио школу из разних разлога. У целој класи било је укупно 26 одличних, 90 врло добрих, 100 добрих и 38 довољних ученика. Као и у ранијим класама, у националној структури ученика највише је било Срба (196), следе Хрвати (86), Црногорци (13), Македонци (три), један Словенац, један Румун, један Мађар, један неопредељен и један Словак, док за двојицу ученика није наведена националност. Заступљеност по републикама изгледала је овако: 147 ученика из Србије, 97 из Хрватске, један из Словеније, 43 из Босне и Херцеговине, седам из Македоније и девет из Црне Горе. Када је реч о социјалном пореклу, највећи број ученика био је сељачког и радничког порекла.

Од 1949. до 1953. организацијско-формацијска структура Ваздухопловне подофицирске школе везе била је таква да је школа у свом саставу имала Подофицирску школу везе, Ваздухопловну фотографску школу, Метеоролошку школу и Команду течаја резервних официра фотографске и метеоролошке специјалности.⁵⁴ Од 1. до 6. класе укупно је примљено на школовање 1.146 ученика, школовање је завршило укупно 978, док је у току школовања отпуштено 168 ученика.⁵⁵ Од 7. до 11. класе укупно је примљено 1.280 ученика, школовање је завршило 1.092, док је отпуштено укупно 188 ученика.⁵⁶ У периоду од 1945. до 1949. године ваздухопловне техничке школе и училишта завршило је 4.457 техничких подофицира (од 4.997 кандидата).⁵⁷ Седма класа Ваздухопловне подофицирске школе везе почела 1. новембра 1951. завршила је 1. августа 1953; 8. класа 1. новембра 1952. завршила 1. новембра 1954; 9. класа почела 1. октобра 1954. завршила 1. октобра 1955; 10. класа 1. октобра 1954. завршила 1. октобра 1956; 11. класа почела 1. октобра 1955. завршила 1. октобра 1958. године.⁵⁸

У 7. класу примљено је 240 ученика. У току школовања због болести отпуштена су четири ученика, један је преведен у млађу класу, док је 36 напустило школовање из разних разлога.⁵⁹ У овој класи било је 116 радио-телеграфиста, 21 радио-механичар, 19 авио-радио-механичара, 18 метео-техничара, 25 аерофотографа. У 7. класи био је 131 ученик српске националности, 32 Хрвата, седам Словенаца, 11 Македонаца, 13 Црногораца, један Муслиман и један Рус. Највише их је било из Србије, 104 ученика, из Хрватске 33, из Словеније шест, из Босне и Херцеговине 28, из Македоније 13 и из Црне Горе 12 ученика. Највише полазника ове класе било је сељачког порекла (130), из радничких

⁵⁴ Љ. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 8.

⁵⁵ ВА, ЈНА, к. 1188, ф. 1. д. 1, *Елаборат о школовању од 1. до 6. класе Ваздухопловне подофицирске школе везе.*

⁵⁶ ВА, ЈНА, к. 1188, ф. 1. д. 2, *Елаборат о школовању од 7. до 11. класе Ваздухопловне подофицирске школе везе.*

⁵⁷ В. Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo*, 50.

⁵⁸ ВА, ЈНА, к. 1188, ф. 1. д. 2, *Елаборат о школовању од 7. до 11. класе Ваздухопловне подофицирске школе везе.*

породица била су 44 ученика, службеничко порекло имала су 22 ученика. Пет ученика имало је завршену основну школу, два ученика су завршила један разред гимназије, 27 ученика је било са два разреда гимназије, три разреда гимназије имало је 118 ученика, четири разреда гимназије 19, пет разреда гимназије 14, шест разреда гимназије 11 ученика, док за 44 ученика није наведена претходна школска спрема. На крају школовања укупно је било 16 одличних ученика, 44 врло добрих, 84 добрих и 55 довољних. Била су тројица Титових питомаца.

Школовање 510 ученика 8. класе Ваздухопловне подофицирске школе везе трајало је од 1. октобра 1952. до 1. септембра 1954. године.⁶⁰ Ученици су завршили школовање за радио-телеграфисте (162 ученика), радио-механичаре (111), авио-радио-механичаре (76), телефонско-телеграфске механичаре (80). Први пут током школовања у подофицирским школама у Краљеву јавља се податак да је 13 ученика завршило школу без звања. Одличних ученика било је 19, врло добрих ученика 171, добрих 226 и довољних 17 ученика. Претходно образовање: с два разреда гимназије било је 10 ученика, с три разреда гимназије 323 ученика, са четири разреда гимназије 111, с пет разреда гимназије 54 и са шест разреда гимназије 12 ученика. Срба 388, Хрвата 36, Словенаца 11, Македонаца 14, Црногораца 50. За једног ученика (радио-телеграфиста треће класе) из Крушевца, који је школу завршио с врло добрим успехом, наведено је да је по националности „Србин (Циганин)“. Током школовања отпуштено је укупно 68 ученика. Од тога је због болести школовање напустило 15, због недисциплине шест, због слабог успеха 33, током школовања у друге класе преведено је девет ученика (осморица су преведени у 9. класу, док је један преведен у 7. класу), петорица ученика из разних разлога нису завршили школовање (нпр. један је погинуо у саобраћајној несрећи). Међу ученицима који нису завршили школовање тројица ученика су упућена на издржавање казне због крађе, а један је отпуштен због покушаја самоубиства. Ученика из Србије било је 239, Хрватске 96, Словеније 12, Босне и Херцеговине 101, Македоније 19, Црне Горе 43. Социјално порекло: 79 ученика имало је радничко порекло, сељачко 405 и службеничко 26 ученика.

Школовање 9. класе трајало је од 1. октобра 1953. до 1. октобра 1955. године.⁶¹ На школовање је примљено 275 ученика од којих је због болести отпуштено пет ученика, због недисциплине два ученика, због слабог успеха четири, а двојица су преведена у 10. класу. Из разних разлога отпуштена су још четворица ученика, од којих је један осуђен због убиства. Као и у претходним класама, у националној структури преовладавали су Срби (214), следе Црногорци (28) и Хрвати (24), било је затим, пет ученика Словенаца и четири

⁵⁹ ВА, ЈНА, к. 1188, ф. 1. д. 2/3. *Елаборат о школовању од 7. до 11. класе Ваздухопловне подофицирске школе везе.*

⁶⁰ Исто.

⁶¹ Исто.

Македонца. Ученика с територије Србије било је 153, 48 ученика из Босне и Херцеговине, из Хрватске 37, 19 из Црне Горе, 12 из Македоније и шест из Словеније. Највише ученика било је сељачког порекла (217), из радничке породице дошао је 51 ученик а службеничко порекло имало је седам ученика. Један ученик био је с једним разредом гимназије, шест ученика с два разреда гимназије, с три разреда гимназије 130 ученика, завршена четири разреда гимназије имала су 92 ученика, пет разреда гимназије завршило је њих 36, шест разреда гимназије завршило је девет ученика, а седам разреда гимназије један ученик. Радио-телеграфиста 64, радио-механичара 97, авио-радио-механичара 97. Одличних ученика било је пет, врло добрих 53, добрих 179, довољних 21. У 9. класи била су тројица Титових питомаца.

У Елаборату који се чува у Војном архиву наведено је мало података о 134 ученика десете класе Ваздухопловне подофицирске школе везе, која је школовање започела 1. октобра 1954. и завршила 1. октобра 1956. године.⁶² Током школовања отпуштено је 23 ученика. Срба је 95, Црногораца 14, Хрвата 13, Македонаца осам, један Словенац, један Јеврејин, двојица Мађара и један Украјинац. Највише ученика било је сељачког и радничког порекла. Једанаеста класа, од 1. октобра 1955. до 1. октобра 1958. године.⁶³ Примљено 119. Отпуштено 14. Највише је било Срба (92), Македонаца (седам), Црногораца (шест), Хрвата (пет), један Турчин, један Мађар, један неопредељен, а за шест ученика није наведена национална припадност. Дванаеста класа Ваздухопловне подофицирске школе везе почела је школовање 5. септембра 1956. и завршила 1. септембра 1959. године.⁶⁴ На школовање су примљена 63 ученика, школу је завршило и добило чин водника њих 57. Отпуштена су шесторица ученика. Ученици ове класе примљени су на школовање наредбом Управе Ваздухопловног школског центра везе од 16. октобра 1956. године.⁶⁵ Звање радио-механичар (ВЕС 808), добило је 30 ученика, док су остали имали звање радио-телеграфиста (ВЕС 700).⁶⁶ Вршилац дужности начелника Ваздухопловног школског центра везе био је пуковник везе у авијацији Милутин С. Вучелић. Тринаеста класа почела је школовање 1. септембра 1957. до 1. септембра 1960. године.⁶⁷ На школовање је примљено 59 ученика, а завршило је 46. У току школовања отпуштено је 13 ученика.

Првог маја 1952. године подофицирска школа у Краљеву била је једна од 18 подофицирских школа у Федеративној Народној Републици Југославији. Трајала

⁶² Исто.

⁶³ Исто.

⁶⁴ ВА, ЈНА, к. 1188, ф. 1. д. 3. *Елаборат о школовању 12. класе Ваздухопловне подофицирске школе везе.*

⁶⁵ ВА, ЈНА, к. 1188, ф. 1. д. 3/10. *Елаборат о школовању 12. класе Ваздухопловне подофицирске школе везе.*

⁶⁶ ВА, ЈНА, к. 1188, ф. 1. д. 3/9.

⁶⁷ ВА, ЈНА, к. 1188, ф. 1. д. 4. *Елаборат о школовању 13. класе Ваздухопловне подофицирске школе везе.*

је две године и у том тренутку имала је 494 слушаоца, који су се обучавали за следеће специјалности: радио-телеграфисти, радио-механичари, телефонско-телеграфски механичари, фото-механичари, аерофотографи, метеоролози и гониометристи.⁶⁸ У Краљеву је од почетка септембра 1952. престало школовање млађих авио-специјалиста, а од октобра 1953. престала је и потреба за школовањем официра и подофицира метеоролошке и фотографске специјалности.⁶⁹ У периоду од 1950. до 1958. године Ваздухопловну подофицирску школу специјалиста завршило је 1.092 ученика (од 6. до 11. класе).⁷⁰ На дан 23. децембра 1953. у све три ваздухопловне подофицирске школе, Ваздухопловнотехничкој подофицирској школи Рајловац (8. и 9. класа), Пилотској подофицирској школи Мостар (1. и 2. класа), и Подофицирској школи ваздухопловних специјалиста Краљево (8. и 9. класа), било је укупно 1.188 ученика.⁷¹ У Краљеву је 8. класа, која је школовање завршавала 1. новембра 1954. године, имала 208 ученика, док је 9. класа, која је своје школовање завршавала 1. новембра 1955. године, имала 164 ученика. Школовање 11. класе трајало је три године (од 1955. до 1958).⁷² Године 1958. је прекинуто даље школовање радио-механичара.⁷³ Постепено долази до потпуне интеграције школе у Краљеву са школом у Рајловцу. Тако је 1965. обука кадра радарске специјалности пребачена из Краљева у Рајловац.⁷⁴

У трогодишњим подофицирским школама ратног ваздухопловства ученици су 1963. године имали укупно 810 часова распоређених по следећим предметима: Историја Савеза комуниста Југославије (75 часова), Основи социјалистичке изградње (105), Актуелни проблеми (140), Тактика (205), Стројева обука (40), Пешадијско наоружање са наставом гађања (70), Општи војни прописи (60 часова), Читање карата (50), Безбедност (40), Војна историја (65), Васпитање у ЈНА (50), Телесно васпитање (230).⁷⁵

Према подацима о условима који су били прописани 1964. године за упис у неку од тадашњих 16 подофицирских школа, школовање је почињало 1. септембра 1964. и трајало три године, осим у Школи за војне музичаре где је школовање трајало четири године. За пријем у све подофицирске школе могли су конкурисати држављани СФРЈ мушког пола који су били здрави, услов је био да нису судски кажњавани, да се против њих не води кривични поступак и да су добили писмено одобрење родитеља, односно старатеља. За разлику од ситуације када је у Подофицирској школи у Краљеву 1948. године било

⁶⁸ Ђ. Stanić, *Vojno školstvo JNA*, 340.

⁶⁹ Lj. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 8.

⁷⁰ Ђ. Stanić, *Vojno školstvo JNA*, 341.

⁷¹ Isto, 345–350.

⁷² Isto, 341.

⁷³ Lj. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 8.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Ђ. Stanić, *Vojno školstvo JNA*, 357.

различитих годишта ученика који су имали разну школску спрем, новим критеријумима био је прописан услов да су кандидати рођени 1948. или касније и да су завршили основну школу или да похађају завршни разред основне школе. Након завршеног школовања, ученици подофицирских школа добијали су чин водника, а ученици Школе за војне музичаре произвођени су у 12. класу војног службеника музичке службе. Свршени ученици подофицирских школа имали су обавезу да по завршеном школовању остану у војној служби ЈНА најмање 10 година.⁷⁶

Године 1966. за пријем у Ваздухопловну подофицирску школу везе и Грану везе техничке службе планиран је пријем 80 ученика.⁷⁷ Од укупног броја од 255 пријављених кандидата, на школовање је примљено 89 кандидата (111,2%). Те године је у укупно 14 подофицирских школа примљен 3.741 ученик. Према подацима који приказују број, врсте и капацитет подофицирских школа на дан 15. децембар 1967. године, од укупно 14 школа, за Ваздухопловну подофицирску школу везе у Краљеву наводи се да је по формацији имала 240 ученика, да је просечан број ученика у класи био 74, а да је стање на дан 15. децембра 1967. износило 223 ученика.⁷⁸ У школској 1966/67. години било је 15 подофицирских школа, шест војних академија, шест виших војних академија, Ратна школа и преко 100 школа и курсева за усавршавање, преобуку и преквалификацију старешинског кадра.⁷⁹

Године 1969. Ваздухопловна подофицирска школа везе у Краљеву улази у састав Ваздухопловнотехничке војне школе у Рајловцу, као њен одељак на аеродрому Краљево.⁸⁰ У литератури се може прочитати податак да је Ваздухопловна подофицирска школа везе радила на аеродрому Краљево све до јесени 1973. године, када је расформирана и ушла је у састав Ваздухопловне механичарске подофицирске школе, и да је у том периоду школовање завршило 25 класа ученика.⁸¹ Имајући у виду континуитет развоја подофицирске школе која је формирана у Новом Саду 1945. године, а затим под различитим називима радила у Рајловцу и Краљеву, намеће се закључак да би историјат Ваздухопловне подофицирске школе везе требало пратити кроз читав овај процес. На основу тренутно доступних података, није могуће утврдити колико је ова школа имала класа.

⁷⁶ Isto, 359, 360.

⁷⁷ Isto, 362.

⁷⁸ Isto, 142.

⁷⁹ Isto, 139.

⁸⁰ Lj. Krstić, „40. godišnjica formiranja Druge vazduhoplovne škole specijalista“, 8.

⁸¹ Isto.

Miljan MILKIĆ

**EDUCATION AND TRAINING IN THE KRALJEVO AIR FORCE
NON-COMMISSIONED OFFICER SCHOOL, 1945–1973**

Summary

One of the main features of Yugoslav military education after the Second World War was the rejection of all experiences from the Kingdom of Serbia and the Kingdom of Yugoslavia. During the formation of new military schools and training of new teaching staff, Soviet military education had an important influence. We analyse the history of the Air Force NCO Signal School from the period of its formation in 1945 until 1973, when the School was wound down. The School was founded in Novi Sad, in February 1945. It changed its headquarters several times, as well as its name and the student training specialties. In June 1945, the School was relocated from Novi Sad to Kraljevo, and in March 1946 from Kraljevo Airport to Rajlovac Airport. Finally, in the first half of 1947, the School was moved to Kraljevo, and on 1 April 1947 it began to operate under the new name of the Second Air Force Specialists School. In 1969, the Air Force NCO Signal School in Kraljevo became part of the Aviation Technical Military School in Rajlovac, as its section at Kraljevo Airport. It operated at Kraljevo Airport until the autumn of 1973, when the 25th class completed its education, whereafter it was disbanded.

Keywords: military education, non-commissioned officer schools, Kraljevo, Rajlovac, Air Force Non-Commissioned Officer Signal School, Air Force specialists.